

նուամբ միայն նշանակեալ, իսկ յառանձնականութեան ոչ ըստ զօրութեան, այլ ըստ ներգործութեան եւ արդեամբ երեւեալ: Վասն որոյ եւ առաջին եւ իսկազոյն եւ մանաւանդ զսաանուանեցին զոյացութիւն վեհագոյնքն, եւ յորոց մեքն ընկալան զբանականութեան վարժողութիւն, զի ի սմա գտին եւ ծանեան որպէս զանուն հասարակին, նոյնպէս եւ զԲանն:

Չենթակայէ զուսեքէ ասի, եւ ոչ նենթակայոջ յուսեք էն:

Ստորոգ. մեկն. (Ամեխախ):

«Յիւրաւի ուրեմն զանհատ զոյացութիւնն իսկապէս եւ նախկին եւ մանաւանդ ասաց ԳՄԼ»:

Ընկաս. մեկն. Ստոր., էջ 83:

«Չիարդ ոչ է առաջին եւ իսկակոյն եւ մանաւանդ զոյացութիւնն»:

Խոսքովիկ, էջ 115-116:

«Չի ամենայն իրի սահման յերից յայտնէ կատարի, ի մտածութենէ գոյն, եւ ի նոյն ինքն ի գոյն, եւ ի տեսութենէ եւ ի բառէն, որ սահմանէ զիրն, որպէս որ կամիցի զսահման մարդոյն բացայայտել, նախկին յարձակի մտքն տեսնել զմարդն, եւ զնոյն մտացն տես եւ աչացն առաջի դէ, եւ ապա բանիւ զնոյն սահմանէ ասելով՝ մարդ-կենդանի, մահկանացու, մտաց եւ հանձնարող ընդունակ»:

Սահմ. իմաստ., էջ 121:

«Իսկ զինչէն կամ անուամբ ճանաչի մեզ՝ եւ կամ սահմանաւ: Եւ անուամբ յորժամ տեսանելով ինչ՝ ասեմք զինչ է. ասեմք թէ մարդ է: Իսկ ասեմք թէ մարդ ասեմք, սահմանաւ՝ յորժամ տեսնել կենդանի բանաւոր մահկանացու՝ մտաց եւ հանձնարող ընդունակ»:

Վերոյիշեալ համեմատութիւնները չպէտք է հասկանալ այն մտքով, որ Խոսքովիկն օգտուել է համեմատութեան առնուած երկերից: Արիստոտելեան իմաստասիրութեան այն մտքերը, որոնց հանդիպում ենք Խոսքովիկի երկերում, որոնց հանդիպում ենք Խոսքովիկի սովորական են եւ այնպիսիքն ընդհանուր ու սովորական են եւ այնպիսիքն յաճախ կրկնուած Արիստոտելեան թարգմանութիւններում, որ սխալ կը լինէր այս կամ մանուկութիւններում, որ սխալ կը լինէր այս կամ այն գրուածքը կամ հատուածը համարել նրանց աղբիւր առանց որեւէ լուրջ հիմքերի:

Վերոյիշեալ համեմատութիւններից կարելի է ընդհանուր կերպով միայն եզրակացնել, որ Արիստոտելեան հնագոյն հայ թարգմանութիւնները Խոսքովիկի ժամանակ ութերորդ դարի սկզբում գոյութիւն են ունեցել եւ ծանօթ են եղել նրան:

Նրեւան: Պրոֆ. Յ. ՄԱՆԱՆԴՅԱՆ (Շարունակելով):

¹ Վենետիկի հրատարակութեան մէջ Ստոր. մեկնութեան սկիզբը պակաս է: Այս հատուածը առել ենք էջեր 1810 ձեռագրից: ² Համեմատ. նաեւ Ներած. Պրոֆ., էջ 242, 3-5:

ԻՍԼԱՄԸ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(Շարունակութիւն):

[ԱՅՍ ԳԼՈՒԽԸ Մ. ՉԵՌԱԳՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏ]

ՈՐԲ ԶԶԱՐ ԵՒ ԶԲԱՐԻ

Իսկ ոմանք յաւելոյն եւս յամբարշտութիւն, իբր փաղչելով ի ձախոյն, խոտոր(ին) ի յաջ կողմ. ասելով թէ պատճառն ամենայն բարեաց եւ չարեաց մերոց ոչ մէք, այլ է առաջին պատճառն աստուած. եւ զայս ասն նոր հեթանոսք, որք են Տաճիկք. փաղչելով յառաջսացեալ բախտէ եւ ճակատագրէ, եւ փոխանակ նոցա յառաջին պատճառն վերագրեն զհարկն, զի մի լիցի(ն) երկու աստուածք, չար եւ բարի, ըստ Մանիքոսի, այլ մի եւ նոյն է պատճառ երկոցունցն, ասեն:

Այլ մէք՝ դասք ճշմարտասիրութեան, հետեւողք ուղղութեան, ընդգիմանամբ այսմ, ասելով թէ Աստուած ոչ է պատճառ չարեաց, այլ միայն բարեաց:

Նախ. զի բարին էութիւն է. ուստի յայտ է զի հակադարձին առ միմեանս. զի ամենայն որ բարի է, է. եւ ամենայն որ է է բարի է. իսկ չարն ոչ էութիւն է: Արդ՝ Աստուած պատճառ էութեան է, եւ ոչ է ոչ էութեան. այլ՝ չարն ոչ է Աստուծոյ:

Նախ. ասեմք առ այս, եթէ չարն Աստուծոյ է, սիրէ զչարն, սիրէ եւ զարագործն, որ է պատճառ չարեաց, այսինքն՝ զսատանայ. զի սատանայ տանջելոց է, որ պատճառ չարեաց: Ապա ուրեմն՝ ոչ է չարն Աստուծոյ:

Երկրորդ. եթէ չարն Աստուծոյ է, կարութեամբ առնէ. թէ անկարութեամբ, ահա բռնադատեալ է. եւ եթէ կարողութեամբ առնէ զչարն, անկար է առնել զբարին:

Երրորդ. թէ չարն Աստուծոյ է, ինքն բարի է (եւ) առնէ զչարն, թէ չար է որ առնէ զչարն, ահա հակառակ գործէ ինքեան. իսկ թէ չար, եւ առնէ զչարն, ոչ որ է յեակքս բարի:

Չորրորդ. թէ չարն Աստուծոյ է, սկիզբն ամենայնի Աստուած է բարեաց եւ չարեաց, ապա ոչ է սկզբնաչարն՝ առաջին գտակն չարեաց, սատանայ, որպէս նոքա բարբառնցն:

Սակայն բեր զառարկութիւնն նոցա տեսցուք, զեղծումն նոցա յարմարեցուք:

Որ եւ առարկեն, նախ. նա (աստուած)

եթէ պատճառն է հարկաւոր եւ ներգործութեան¹ նորին. այլ արդ՝ Աստուած է պատճառ ամենեցուն եւ հարկաւոր. ապա ուրեմն եւ ներգործութիւն նորին է հարկաւոր:

Ասեմք առ այս. եթէ կրկին է պատճառն, մերձ եւ հեռի: Այլ արդ՝ մերձ պատճառն է հարկաւոր եւ ներգործութիւնն իւր. իսկ հեռին ոչ է հարկաւոր: Այլ Աստուած, պատճառ ամենեցուն, ոչ մերձաւոր, այլ հեռաւոր. վասն որոյ ոչ է պատճառ ներգործութիւն նորին չարեաց:

Երկրորդ. ասեն թէ Աստուած նախ քան զստեղծանելն մեր, ի նախատեսութիւնն իւր եթէ ոչ (պէտք է ըլլայ՝ ետես) զամենայն նոյնպէս լինել, զչարն չար եւ զբարին բարի: Այլ արդ՝ հարկ է ամենեցուն գոյ այնպէս որպէս Աստուած ետես եւ գիտաց:

Ասեմք առ այս, թէ զոր աւերինակ արվեստաւոր որ գործէ սայլ եւ հեռուստ տեսանէ որ զնայ զոր գործէ. այլ ոչ թէ տեսութիւնն հարկեաց զսայն լինել նոյնպէս, այլ կամք արհեստաւորին: Նոյնպէս եւ տեսութիւնն Աստուծոյ, որ (պէտք է ըլլայ՝ ոչ) հարկէ ի վերայ մեր գործել զբարի կամ զչար, այլ կամք մեր:

Երրորդ. ասեն եթէ կամքն Աստուծոյ ոչ է ընդունայն, եւ ոչ որ կարէ կալ ընդդէմ կամացն Աստուծոյ. վասն որոյ զոր ինչ կամի՝ առնէ, զոմն բարի եւ զոմն չար:

Ասեմք առ այս, եթէ կամացն Աստուծոյ ոչ որ կ'ընդդէմ, որպէս եւ կամի, եւ նոյնպէս առնէ. այլ չար ոչ կամի եւ ոչ առնէ:

Չորրորդ. ասեն՝ գործօնայք չարին է յԱստուծոյ, որպէս կամքն, ապա եւ չարն է յԱստուծոյ. զի նա ստեղծ զկամքն:

Առ այս ասեմք՝ եթէ Աստուած ստեղծ զկամքն բարի եւ զբարին եդ առաջի կամել եւ առնել. իսկ նա անձնիշխան կամաւք հեռացեալ ի բարոյն, գտակ (եղ) եւ չարին. զի չարն ոչ այլ ինչ է բայց հեռացումն ի բարոյն:

Դարձեալ ասեմք. եթէ Աստուած ստեղծ զկամքն, նաեւ զհեշտակս եւ զմարդիկ ի բարին. եւ կամի զբարին, եւ բռնադատէ գործել զբարին: Ուստի յայտ է զի սերմանեաց ի բնութիւնս զբարին, եւ աւրէնս եդ բարոյ. այլ եւ խրատ եւ յորդորումն պարգեւք բարեաց. իսկ զչարն ոչ կամի, եւ ոչ բռնադատէ սիրել, այլ տանջանք եւ պատիժ եդ գործողացն զչարն:

Հինգերորդ. ասեն՝ թէ չարն յԱստուծոյ չէ, վասն էր ներէ չարեաց, եւ սատանայի եւ չար մարդկան:

Ասեմք առ այս. եթէ չարն ոչ է յԱստուծոյ, որպէս բարին. զի բարին ըստ կամաց է. իսկ չարն՝ թոյլ տալով. եւ այլ է ըստ կամացն, որ յաւժարութեամբ է, եւ այլ է թոյլ տալովն, որ իւր ոչ է ի կամաց:

Դարձեալ. թոյլ տալ եւ ներգործել (պէտք է ըլլայ՝ ներել) չարաց՝ վասն բարոյ է. զի նախախնամութեամբ բազում բարիս յառաջած է ի չարէ. որպէս՝ սատանայի թոյլ տայ զի փորձեսցեն զբարիքն, եւ աւելցին ի պսակն: Նայ եւ մարդկան չարաց թոյլ տայ կամ զի ընտրեսցեն զբարիս կամ յետոյ զղջացին, եւ պէսպէս նախախնամութեամբ, որպէս ինքն գիտէ Աստուած ներէ չարեացն:

Վեցերորդ. ասեն՝ ապա ընդէր ասէ ինքն Աստուած թէ ես եմ որ առնեմ զնաղաղութիւն եւ հաստատեմ զչարս: Ես սպանանեմ եւ ես կեցուցանեմ. եւ եթէ ես խստացուցի զսիրտս Փարաւոնի:

Ասեմք առ այս, եթէ կրկին է չար. է չարագործաց (պէտք է ըլլայ՝ չար գործոց), է չար պատժոց: Այլ արդ՝ չարագործաց (չար գործոցն) ոչ է յԱստուծոյ. եւ չար պատժոցն է յարգաւորութեանն Աստուծոյ, որ հատուցանէ արդարապէս:

Եւթներորդ. ասեն՝ ի գիրս քո ամենեքեան գրեցան: Եւ Աւետարանն. Որդի մարդոյ երթա, որպէս եւ գրեալ է վասն նորա: Ապա ուրեմն ամենայն որ ի հարկէ գրոյն այնորիկ լինին եթէ չար եւ եթէ բարի:

Ասեմք առ այս. եթէ կրկին ունի դէմս գիրն դպրութեան կենաց. մինն՝ արդարութեան այժմու կենացս, որ է փոփոխական, որմէ որ ջնջել (պէտք է ըլլայ՝ յորմէ կարէ որ ջնջիլ). եւ միւսն՝ յաւիտենական նախասահմանութեանն Աստուծոյ, յորմէ ոչ որ կարէ ջնջիլ: Արդ՝ ժամանակեայ արդարութիւնն յայտնի է, որք անձնիշխան կամաւք վարին, փոփոխին երբեմն ի չար եւ երբեմն ի բարի, եւ ժամանեն փրկութեան կամ դպրութեան¹. բայց նախասահմանութիւնն Աստուծոյ ճանաչէ զփրկեալսն, եւ տա՝ զկերպ փրկելոցն, որով փրկին ընտրեալքն. իսկ մարդիկք անձնիշխան կամաւք եւ գործք հաստատեն (պէտք է ըլլայ՝ հաստանեն) յայնմ փրկութիւն շնորհաց եւ փառաց: Այս է գիր ընտրելոցն. եւ այնպէս է երթալն որպէս եւ գրեալ է վասն նոցա, եւ այսպէս է ընտրեալն (պէտք է ըլլայ՝ ընտրելն) եւ կոչելն եւ արդարացուցանելն, որ-

¹ Ա. եւ Տ. ներգործութիւն:

¹ Ա. եւ Տ. դատապարտութեան:

պէս եւ գրէ Առաքեալն: Նոյնպէս եւ նախա-
գիտութեան ճանաչումն չարեաց¹, որք անձնիշ-
խան կամաւք եւ չար գործովք խոտեցին չարքն.
ապա յիմար են այնքիկ որք ասեն թէ կամիմ
առնել զհաճոյս իմ, զի թէ ընտրելոցն եմ փրկե-
ցայց եւ ոչ դատապարտեցայց. որպէս յիմար
հիւանդն ասիցէ՝ կամիմ ուտել եւ ըմպել
զհաճոյս իմ, եթէ առողջանալոց եմ առողջա-
ցայց, եւ եթէ մեռանելոց եմ մեռայց:

Եւ ի բացայայտութիւն այսմ բանի, ծա-
նիր ըստ օրինակի. որպէս արեգակն զամենայն
լուսաւորէ, այլ պարզ նիւթն լուսաւորի եւ
թանձրն՝ ոչ: Նոյնպէս եւ Աստուած զամենայն
մարդոյ փրկութիւն կամի, որք անձնիշխան կա-
մաք համակամ լինի(ն, կամ՝ լինիցին) Աստուծոյ
կրկին (պէտք է ըլլայ՝ փրկիլն) եւ որք հակա-
ռակին ոչ փրկին: Այլ՝ արեգակն ըմանալ (պէտք
է ըլլայ՝ անըմանալէս) տա՛ զլոյսն, իսկ Աս-
տուած՝ բանիւ, իմացմամբն իմ (պէտք է ըլլայ՝
ընտրէ) զարժանիս, եւ փրկէ, որպէս մարդիկ
զընտրելիս ընտրեն եւ ոչ զնոտելիս:

Մ. էջ 33բ — 36:

Գ.

Երրորդ մոլորութիւն Այլազգեաց:

Որք ուրանան զմարդեղութիւն բանին. եւ
առարկեն նախ այսպէս, եթէ Աստուած ոչ է
մարմին, եւ ոչ զօրութիւն ի մարմնի, եւ ոչ
փոփոխելի. արդ՝ եթէ մարդ եղեւ՝ փոփոխելի է:
Պատասխանեմք, եթէ Աստուած Բանն
մարդ եղեւ անփոփոխելի. զի ոչ շփոթեցաւ
բանին՝ բնութիւն³ ի մարդկայինս, եւ ոչ՝ մարդ-
կութիւն⁴ այլայլեցաւ ի բանին բնութիւն.
Վասն զի անփոփոխ է աստուածային՝ էութիւն⁵.
Որպէս հոգի միաւորի ընդ մարմնոյ եւ լինի մարդ.
Եւ ի հոգի գոլոյն ոչ փոփոխի: Զի անմարմինն
եւ ի հոգի գոլոյն ոչ փոփոխի ի մարմնի⁶.
Թէպէտ միաւորի, ոչ փոփոխի ի մարմնի:

Դարձեալ ասեն. թէ անպարագրելի Բանն
մարմին էառ. կամ մասն Բանին մարմին եղեւ.
կամ մարմինն անբովանդակելի՝ ընդ⁷ բանին:
Ասեմք թէ բոլոր եւ կատարեալ Բանն ի
մարմնի պարագրեցաւ եւ մնաց անբովանդակելի.

եւ մարմինն ընդ Բանին միաւորեալ՝ մնաց պա-
րագրելի. զի ի մարմն գոլոյ՝ այլայլեցաւ¹. որ-
պէս բանն ի գրի միացեալ եւ խօսք մարդոյ ի բա-
զում լսելիս կատարեալ եւ բոլոր պարագրեալ:
Դարձեալ ասեն. որ ինչ ի վերայ գայ
ուժեք յետ կատարելութեան նորին, պատա-
հումն է նմա². ապա եւ մարմինն Բանին պա-
տահումն է:

Ասեմք առ այս. եթէ Բանն Աստուած էառ
զմարդկային բնութիւնս³, զի լինիցի ճշմարիտ
մարդ. այլ մարդ լինեն է սեռ գոյացութեան
եւ ոչ սեռէ պատահման⁴:

Դարձեալ ասեն. անարժան է՝ բնակելն⁵
Աստուծոյ յարգանքի եւ աղճատանք. եւ բա-
զումք գայթակղին եւ մոլորին զայս լսել:

Ասեմք. թէ ոչ է անարժան. զի ստեղծողն
ի ստեղծուածն բնակեցէ. որպէս շինողն ի շի-
նուածն իւր: Եւ ահա յերկինս բնակէ Աստուած,
եւ զամենայն տեղիս ընդ եւ յամենայն մարդ-
կան միտս է: Նոյնպէս եւ ի սուրբ արգանդ
[կուսին] բնակեցաւ⁶ եւ ոչ է աղճատանք թէ
նախատիպն ի պատկերն՝ բնակեցէ⁷. զի զոր
ձեռքն էստեղծ, ոչ գարշի անձամբ բնակիլ
ի նմա: Իսկ թէ բազումք՝ մոլորին եւ գայթակ-
ղին⁸, ի չարութենէ եւ ի հպարտութեանց է, որ
ոչ հաւատան Սուրբ Գրոց, եւ ոչ կամին ճա-
նաչել զբարութիւն⁹. եւ ահա ի ստեղծմանէն
բազում մոլորութիւնք եղեն յաշխարհի:

Դարձեալ ասեն. որպէս բարութիւն¹⁰ ոչ
միաւորի ընդ չարի, այսպէս մեծ կարողութիւն¹¹
Աստուծոյ ոչ միաւորի ընդ տկարութեան մար-
դոյ¹²:

Ասեմք թէ տկարութիւն մարդկայինս բնու-
թեան ոչ նուազիցոյց զմեծ կարողութիւն¹³
Աստուծոյ. զի առանց շփոթման միաւորեաց

1 Ա. ոչ այլայլեցաւ:

2 Ա. նման:

3 Ա. զմարդկայինս բնութիւն:

4 Ա. ի սեռէ գոյացութեան եւ ոչ ի սեռէ պա-
տահման:

5 Ա. բնակիլն:

6 Ա. նոյնպէս եւ ի սուրբ արգանդն կուսի — Մեր
օրինակին մէջ՝ կուսին, վերջէն գրուած է սողին վրայ:

7 Ա. բնակէ:

8 Ա. գայթակղին եւ մոլորին:

9 Ա. զբարութիւնն:

10 Ա. բարին:

11 Ա. կարողութիւնն:

12 Ա. ի մէջ այսպէս է նախադասութեանց կարգը.
Դարձեալ մեծ է ողորմութիւնն Աստուծոյ քան զարգա-
լութիւնն. պարտէր ողորմութեամբ քաւել եւ մարդ լինել
եւ չարչարել: Ասեմք առ այս, եթէ տկարութիւն մարդ-
կայինս բնութեան, եւ այլն:

13 Ա. կարողութիւնն:

1 Ա. եւ Տ. նախագիտութիւնն ճանաչումն է չարեաց:

2 Եկեցցուք ի յերրորդ գլուխն, որ ուրանան
զմարդեղութիւն բանին: Առարկեն, եւ այլն:

3 Ա. բնութիւնն:

4 Ա. մարդկութիւնն:

5 Ա. էութիւնն:

6 Ա. մարմինն:

7 Ա. ըստ:

‘զմարդկային’¹ ընդթիւն ընդ իւրում ‘աստուածութեան’²։ այլ տկար ընդթիւնս մեծացաւ միաւորութեամբն։ զի ի մեղաց անմեղ, անմահ ‘եւ’³ անապական եւ Աստուած եղեւ։ Եւ ‘տկարութիւն’⁴ ոչ է նման չարութեան։ զի չարութիւն զըկեալ է ի վախճանէն, այլ ‘տկարութիւն’⁴ ոչ։

‘Դարձեալ ասեն. մեծ է ողորմութիւն Աստուծոյ քան զարդարութիւն. պարտ էր ողորմութեամբ քաւել եւ ոչ մարդ լինել եւ չարել’⁵։

Ասեմք թէ ոչ վայելէր ‘ողորմութեան’⁶ Աստուծոյ առնել ընդդէմ արդարութեան, այլ լինել ի միասին. վասն այնորիկ վճարեաց զպարտութեան ‘ողորմութեան’⁶ եւ կրեաց զպատիժս ըստ արդարութեան։

Դարձեալ ասեն. կարող էր Աստուած կամելով միայն փրկել զմարդ. կամ այլ ինչ ստեղծուածով վճարել զպարտութեան մարդկան։

Ասեմք թէ կարող էր Աստուած կամելով փրկել. այլ պատշաճ էր Աստուծոյ մարդ լինել. զի ‘սէրն’⁷ նորա երեւեսցի ի մեզ. այլ եւ գործ արդարութեան ցուցցի։ Եւ զի ոչ այլ ինչ ստեղծուածով վճարեաց ‘զպարտ’⁸ մարդկան. զի ամենայն ստեղծուած ունի զօրութիւն հունաւոր. իսկ վճարել զպարտութեան պիտոյ էր անհուն զօրութիւն։ Եւ դարձեալ. զի մի ստեղծուածոյ ինչ շնորհընկալ եւ պաշտօնատար լինուի, այլ Աստուծոյ ‘փրկչի’⁹։

Դարձեալ ասեն. թէ քրիստոս բաւականապէս վճարեաց զպարտութեան, անիրաւ երեւի. զի դեռ եւս կրեն մարդիկ ‘զպատիժս’¹⁰. Նաեւ ոչ էր պիտոյ վասն մեղաց աղօթք, ողորմութիւն եւ այլն։

Ասեմք առ այս. եթէ քրիստոս բաւականապէս վճարեաց զպարտութեան եւ երաճ զմեզս, եւ մնաց պատիժքն, զի ‘չարչարակից լիցուի քրիստոսի եւ փառացն հաղորդեսցուի’։ Նաեւ թէ հաւատացեալքն ի քրիստոս լեալ էին անչարչարելի ի կեանս յայս, վասն մարմնոյ բարութեանն առաւել քան թէ վասն ‘հոգեւորին’¹¹

հաւանեալ էին հաւատացեալքն քրիստոսի. յայնժամ եւ ոչ լինէր հաւատոյն վարձ։ Եւ թէ պիտոյ է վասն մեղաց բարեգործութիւնք։ Ասելի է թէ մահն քրիստոսի է պատճառ փրկութեան ընդհանրական, որպէս մեղք առաջին մարդոյն էր ընդհանրական պատճառ դատապարտութեան։ Արդ՝ որպէս մահն Ադամայ հասանի առ իւրաքանչիւր ոք¹, որ փրկին ի ձեռն վերստին ծնընդեան աւաղանին բարի գործօք։

Դարձեալ ասեն. մեղքն ‘մեղօք’² ոչ սրբի, այլ առաւելու. այլ սպանանելովն զքրիստոս բազումք մեղանչեցին։

Ասեմք թէ մահն քրիստոսի էր վճարող մահու մեղաց մարդկան։ Եւ զի բնական մահն էր վասն սկզբնական մեղացն։ Իսկ վասն ներգործական մեղացն, որ էր կամաւոր, պարտ էր մեռանել բռնադատական մահուամբն։ Վասն այսորիկ քրիստոս մեռաւ վասն սկզբնական ‘մեղացն’³, եւ բռնադատութեամբ ի ձեռն այլոց՝ վասն կամաւոր ‘մեղացն’⁴։ Եւ զի ոմանք մեղանչեցին ի մահն քրիստոսի, ‘չէ էր ինչ’⁵ պատճառ ի կողմանէ նորա, որպէս ասէ Սաղմոսն. ընդ իս ‘է’⁶ թշնամութեամբ ի տարապարտուց։

Դարձեալ ասեն. մեղք ջնջի ապաշխարութեամբ, որպէս դուք ասէք. ապա ‘էր’⁷ պիտոյ Աստուծոյ մարդանալ. Եւ դարձեալ. գործ ‘մարմնաւորութեան’⁸ մեծ էր քան զգործ ստեղծանելոյն. ապա որպէս ի ստեղծանելն ամենայն մարդիկ ստեղծան. նոյնպէս ի ‘մարմին’⁹ լինելն ամենայն մարդիկ պարտին փրկիլ. այլ այս ոչ է եղեալ։

Պատասխանեմք առաջնոյն. թէ ‘ապաշխարութիւն’¹⁰ եւ այլ բարի գործք ոչ կարեն ջնջել զմեզ, թէ ոչ ‘լինի’¹¹ հիմնացեալ հաւատով ի վերայ չարչարանացն քրիստոսի։ Առ¹² միւսն ասեմք. թէ ոչ է պատճառն ի կողմանէ Աստուծոյ, որ ամենեքեան ոչ փրկին, այլ յինքեանց։ Չոր օրինակ. թէ ոք ի տիւն զակն իւր խփէ ի խաւար մնայ, ինքն է ‘պատճառ’¹³ եւ ոչ արեւն։

¹ Ա. ունի լուսանքի վրայ, ‘ծնընդեամբ’, սպալէս մահն քրիստոսի պարտ է հասանել առ իւրաքանչիւր ոք։

² Ա. մեղօքն։

³ Ա. մեղաց։

⁴ Ա. մեղացն։

⁵ Ա. ոչինչ էր։

⁶ Ա. պակասէ յԱ.ն։

⁷ Ա. ոչ էր։

⁸ Ա. մարմնաւորութեանն։

⁹ Ա. մարմինն։

¹⁰ Ա. ապաշխարութիւնն։

¹¹ Ա. լինի։

¹² Ա. եւ առ։

¹³ Ա. պատճառն։

¹ Ա. զմարդկայինս։

² Ա. աստուածութեանն։

³ Ա. ‘եւ’, պակասէ յԱ.ն։

⁴ Ա. տկարութիւնն։

⁵ Ա. ‘Եւ այնմ’ որ ասեն. ողորմութիւնն մեծ է քան զարդարութիւնն։ Հմմտ. նախորդ ծանօթութեան հետ։

⁶ Ա. ողորմութեանն։

⁷ Ա. սէր։

⁸ Ա. զպարտութեան։

⁹ Ա. փրկչին։

¹⁰ Ա. պատիժս։

¹¹ Ա. քան հոգեւորին։

աստուածք իցէք կամ որդիք բարձրելոյ ամենեքեան:

Եւ իթէ արալածոց եւ մարդկան հայր կոչի Աստուած, վասն զի ի նմանէ ստեղծան, զինչ անպատշաճ է քրիստոսի հայր կոչել զնա, որ ի բնութենէ հօր ծնաւ նախ քան զյաւիտեանս, որպէս ասէ Գաւթթ. Յառաջ քան զյաւիտեանս ծնայ զքեզ: Եւ վասն մարմնոյ «միութեան»¹ զինչ է օտար, եթէ զճառագայթս արեւու, որ ի յօդս է միացեալ, ասեմք եթէ ծնունդ է արեգականն, կամ զբանս որ ի գիրս է միաւորեալ, ասեմք «իթէ»² ծնունդ է մտացն: Նոյնպէս եւ Բանն հօր, յարկնէ Կուսին, իբր մեղան միաւորեալ եւ «մարմնով»³ երեւեալ: Եւ ինքն Հայր Աստուած ի Յորդանան «գետն»⁴ վկայեաց ի վերայ մարմնացեալ Բանն. Գայ է որդի իմ սիրելի: Եւ ինքն Փրկիչն ասէր. Ելի ի չորէ եւ եկի յաշխարհ. դարձեալ թողում զաշխարհ եւ ի թամ առ Հայր: Արդ՝ եթէ դու զԱստուած հաւատաս, զԱստուծոյ բանն ընդէր ուրանաս, եւ ոչ ասես Հայր եւ Որդի: Զի ինքն Հայր Աստուած վկայեաց եւ Որդին յայտնեաց «եւ դժուար լսես»⁵. եւ մարգարէքն յառաջագոյն ուսուցին «եւ ոչ հաւատաս»⁶:

Եւ դարձեալ ասեմ ի կարծոյ. դժուար լսես թէ քրիստոս՝ Որդի «է Աստուծոյ»⁶. ապա դու ցոյց ինչ թէ ով է ի յերկրի Հայր քրիստոսի. ապա թէ չկարես ցոյցանել, հաւատայ Աստուծոյ Հօր, որ ասաց. Դա է որդի իմ «սիրելի»⁷. կամ հաւատա՞ քրիստոսի, որ ասաց Աստուծոյ որդի եմ, «լստ այնմ». դու հաւատաս յՈրդին Աստուծոյ: Ահա՛ յայտնապէս վկայութիւն ի Սուրբ Գրոց ասացեալ. Աստուած եւ Որդի Աստուծոյ Այսքան առ այս⁷:

(Շարունակելի:)

ԱՆԲԳՆԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

1 Ա. միութեանն:

2 Ա. թէ:

3 Ա. մարմնով:

4 Ա. գետ:

5 Պակասի յԱ.ն:

6 Ա. Աստուծոյ է:

7 Պակասի յԱ.ն:

ՊԵՐՍՈՆԱԿԱՆ ՆՈՐԱԳՈՅՆ ԸՇՈՒՂՆԵՐ

Գ.

ԵՐԳԻՉ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

(Շարունակելի:)

3. Խաղ վասն դրութեան Սոր-Ջուղայցու:

Սէրն աշխարհիս պակասել է,
Օր աւուր վատթար եմ տեսնում.
Զոր ինչ ի գրոյ ասացեալ է,
Փոխարէնն ներհակ եմ տեսնում:

Փխուել է Զուղայու դարն,
Հատացել է թշնամ, չարն.
Ամենայն մարդ իւր տօմարն,
Հաշիւն շատ սխալ եմ տեսնում:

Սխալ չասեմ, լաւ էք խբար,
Հայոց տներն տաններկու հազար.
Մեր մեղքերն անթիւ, անհամար,
Խափանուած ժամեր եմ տեսնում:

Խափանուէց նոյն հասարակութիւն,
Զուղա մնաց հինգ հարիւր տուն.
Երէք ձեւ քրիստոնէութիւն,
Ոսկոյ մէջ սուա եմ տեսնում:

Միջոյ բնակիչքն անտիրական,
Բազումք միմեանց հետ ներհական.
Քահանայ թէ աշխարհական,
Անհամար բաներ եմ տեսնում:

Յարմար է մարդոյն մնալ իւր տան,
Զուղա բազումք պոստէստան.
Կաթ ուղիք եւս միշտ բնական,
Անուամբ քրիստոնէայք եմ տեսնում:

Անուամբ պահեմք քրիստոնէութիւն,
Գործովք ունիմք պակասութիւն.
Եւս առաւել սուտ խօսութիւն,
Խաբեբայ մարդիկ եմ տեսնում:

Խաբելով բնկերն ընկերի,
Սուտ երգում սնտի բաների.
Յիսուս քրիստոս մեր մեղքն ների,
Երգումն մեծ պատիւ եմ տեսնում:

Մեծ պատիւ տան միշտ օտարաց,
Եւ իւրեանց խմբին չեն կպած.
Չկամի տեսնել դուռ դրացեաց,
Ներհակող մարդիկ եմ տեսնում:

Ներհակող մարդ շատ կերեւան,
Բախիլ եւ կարօտ թաղն երեւան.
Թէ մինն հապիւ ձեռն իւր բերան,
Նախանձող, մատնող եմ տեսնում: